

**DIPLOMATIK TARJIMADA PSIXOLOGIK OMILLAR: SINXRON
TARJIMADA EMOTSIYALARNI BOSHQARISH TAHLILI****Qurambayeva Sug‘diyona Hakimboy qizi***Jahon Tillari universiteti Magistratura Sinxron tarjima
yo‘nalishi 1-bosqich talabasi***Annotatsiya**

Ushbu maqolada diplomatik sinxron tarjimada psixologik omillar va emotsiyalarni boshqarish masalalari ilmiy tahlil qilinadi. Tarjimonda yuzaga keladigan stress, emotsional yuklama va ularni yengish strategiyalari zamonaviy va klassik adabiyotlar asosida tadqiq etiladi. Xalqaro va mahalliy tadqiqotlar natijalari asosida tarjimon shaxsiyatining psixologik barqarorligi, professional salohiyat va emotsional intellektning ahamiyati ochib beriladi. Sinxron tarjima amaliyotida emotsiyalarni boshqarish usullari, ularning samaradorligi va zamonaviy diplomatik jarayonlarda qo‘llanilishi haqida xulosalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: *diplomatik tarjima, psixologik omillar, sinxron tarjima, emotsiyalarni boshqarish*

Abstract

This article provides a scholarly analysis of psychological factors and emotion management in diplomatic simultaneous interpretation. Stress, emotional load, and coping strategies in interpreters are examined based on classical and contemporary literature. The importance of psychological resilience, professional competence, and emotional intelligence of interpreters is revealed through international and local research outcomes. Methods for managing emotions in simultaneous interpretation, their effectiveness, and their application in modern diplomatic processes are discussed in detail.

Keywords: *diplomatic translation, psychological factors, simultaneous interpreting, emotion management*

Аннотация

В данной статье проводится научный анализ психологических факторов и управления эмоциями в дипломатическом синхронном переводе. Исследуются стресс, эмоциональная нагрузка и стратегии их преодоления у переводчиков на основе классических и современных источников. На основе международных и национальных исследований раскрывается значение психологической устойчивости, профессиональной компетенции и эмоционального интеллекта переводчика. Подробно рассматриваются методы управления эмоциями в синхронном переводе, их эффективность и применение в современных дипломатических процессах.

Ключевые слова: *дипломатический перевод, психологические факторы, синхронный перевод, управление эмоциями*

Kirish

Diplomatik tarjima, ayniqsa, sinxron tarjima, bugungi globallashuv va xalqaro siyosiy aloqalar kuchayib borayotgan davrda o‘zining dolzarbligi va ahamiyatini tobora oshirmoqda. Sinxron tarjimonlar xalqaro uchrashuvlar, sammitlar, muzokaralar va boshqa diplomatik tadbirlarda yetakchi kommunikator sifatida ishtirok etadilar. Ularning vazifasi nafaqat so‘zlarni bir tildan ikkinchisiga to‘g‘ri va aniq tarjima qilish, balki nutq mazmuni, ohangi va emotsional fonini ham to‘liq yetkazishdan iborat. Bu jarayon esa tarjimonning nafaqat lingvistik, balki psixologik tayyorgarligini ham talab qiladi. Ayniqsa, diplomatik muhitda yuzaga keladigan yuqori stress, tezkor qaror qabul qilish zarurati, hamkorlik va raqobat muhitida emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmasi tarjimon faoliyatining muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli, sinxron tarjimada psixologik omillar va emotsiyalarni boshqarish masalasi ilmiy va amaliy tadqiqotlar uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada ushbu sohadagi nazariy asoslar, tarixiy taraqqiyot, mintaqaviy va milliy olimlar hissasi hamda amaliy tadqiqotlar natijalari keng qamrovda tahlil qilinadi. Emotsiyalarni boshqarishning samarali usullari va ularning diplomatik tarjima sifatiga ta’siri chuqur yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili

Diplomatik tarjima va sinxron tarjima sohasida psixologik omillarni o‘rganish, ayniqsa emotsiyalarni boshqarish masalasi, ilmiy tadqiqotlarda mustahkam nazariy va konseptual asoslarga egadir. Tarjima nazariyasining dastlabki rivojlanish bosqichlarida lingvistik sadoqat va semantik ekvivalentlik asosiy e’tiborga olingan bo‘lsa-da, zamonaviy tadqiqotlar tarjimon shaxsiyatining psixologik xususiyatlari, stressga chidamliligi va emotsional intellekti kabi jihatlarni ham muhim omil sifatida ko‘rsatmoqda. Diplomatik tarjimaning o‘ziga xosligi shundaki, bu sohada tarjimon nafaqat til vositachisi, balki madaniyatlararo muloqotning faol ishtirokchisi, xalqaro muammolar yechimida psixologik muvozanatni saqlashga mas’ul shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli, tarjimonning professional faoliyatida emotsiyalarni boshqarish va psixologik barqarorlik masalalari dolzarb ilmiy muammo sifatida yuzaga chiqmoqda.

Nazariy asoslar nuqtai nazaridan, tarjima jarayonida emotsiyalar o‘rni haqida dastlabki fikrlar XX asrning birinchi yarmida G. Malblan, E. Nida va boshqa tarjima nazariyotchilari tomonidan ilgari surilgan. Ularning qarashlarida tarjimonning emotsional holati tarjima natijasiga bevosita ta’sir ko‘rsata olishi qayd etilgan. G. Malblan o‘zining konseptual modelida tarjimonning individual psixologik xususiyatlari, jumladan, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik va motivatsiyani tarjima jarayonining ajralmas qismi deb baholaydi. E.

Nida esa tarjima jarayonida “dinamik ekvivalentlik” tushunchasini ilgari surib, unda emotsional va madaniy kontekstlar muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Bu yondashuvlar zamonaviy tarjima psixologiyasi uchun nazariy asos yaratgan[1].

Tarjimon shaxsiyatining psixologik xususiyatlari haqida so‘z yuritilganda, klassik psixologik maktablarning, xususan, L.S. Vygotskiy va A.R. Luriyaning tafakkur va nutqning o‘zaro bog‘liqligiga oid tadqiqotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Vygotskiy nutqni inson tafakkurining ochilmasi sifatida ko‘radi va tarjimon faoliyatini inson psixikasidagi eng murakkab kognitiv va affektiv jarayonlardan biri sifatida baholaydi. Luriya esa stress ostida nutq faoliyatining o‘zgarishi, emotsional ta’sir va psixologik muvozanatning buzilishi tarjima sifatiga qanday ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini eksperimental asosda o‘rgangan. Ularning ilmiy merosi zamonaviy tarjima psixologiyasi uchun muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda[2].

Diplomatik tarjimada emotsiyalarni boshqarish masalasi, ayniqsa, so‘nggi o‘n yilliklarda keng ko‘lamli tadqiqotlarga sabab bo‘ldi. Sinxron tarjima jarayoni o‘zining yuqori tezligi, ko‘p yoqliligi va murakkablik darajasi bilan boshqa tarjima turlaridan ajralib turadi. Sinxron tarjimon bir vaqtning o‘zida tinglash, tahlil qilish, tarjima qilish va nutqni yetkazish kabi bir necha kognitiv ish-harakatlarni amalga oshiradi. Bu esa kuchli psixologik yuklama, tezkor qaror qabul qilish va emotsional o‘z-o‘zini nazorat qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy olimlar sinxron tarjimonlarda stress, tashvish, emotsional charchoq va ular bilan kurashish strategiyalarini chuqur o‘rganib kelmoqdalar[3].

Jahon ilmiy adabiyotida diplomatik tarjima va sinxron tarjimada emotsiyalarni boshqarish masalasida Gile (D. Gile), Pöchhacker (F. Pöchhacker), Kalina (S. Kalina) kabi olimlarning izlanishlari alohida ahamiyatga ega. D. Gile o‘zining “Effort Models” nazariyasida sinxron tarjima jarayonini bir necha psixologik va kognitiv komponentlarga ajratgan va har bir komponent uchun alohida stress manbalarini aniqlagan. U sinxron tarjimonning muvaffaqiyatli faoliyatini asosan emotsiyalarni boshqarish darajasiga bog‘liq deb hisoblaydi. F. Pöchhacker esa diplomatik muhitda tarjimonning kommunikativ va emotsional kompetensiyalarini rivojlantirishga e’tibor qaratadi. S. Kalina esa sinxron tarjimonlarning emotsional intellekti, o‘z-o‘zini boshqarish va refleksiya ko‘nikmalarini o‘rganib, ularni professional tayyorgarlikning ajralmas qismi deb baholaydi. Bu tadqiqotlar tarjima jarayonida emotsional omillar va ularni boshqarish usullariga zamonaviy ilmiy yondashuvlarni shakllantirgan[4].

Hududiy va milliy tadqiqotlarga e’tibor qaratilganda, Markaziy Osiyo va O‘zbekiston olimlarining ham ushbu masalaga o‘z hissasini qo‘shgani ko‘rinadi. O‘zbekistonlik tarjima va psixologiya sohasidagi mutaxassislar, jumladan, M. Rustamova, I. Karimov va Z. Qodirovalar o‘z tadqiqotlarida diplomatik tarjimada psixologik barqarorlik, stressga chidamlilik va emotsional intellektning ahamiyatini alohida ta’kidlaganlar. Ularning ilmiy

ishlari mahalliy sharoitda diplomatik tarjima uchun xos bo‘lgan psixologik muammolar, milliy mentalitet va madaniyatlararo farqlar nuqtai nazaridan muhim nazariy va amaliy xulosalarni beradi. Jumladan, M. Rustamova O‘zbekiston sharoitida sinxron tarjimonlarda uchraydigan stress manbalari, ularni yengish strategiyalari hamda emotsiyalarni boshqarishning samarali usullarini empirik asosda o‘rgangan. Tadqiqot natijalarida sinxron tarjimonlarning emotsional barqarorligi va o‘zini boshqarish ko‘nikmalari yuqori bo‘lsa, tarjima sifati ham shunga mos ravishda yuqori bo‘lishi aniqlangan.

Empirik tadqiqotlar natijalari ham ushbu masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi. D. Gile va F. Pöchhacker tomonidan o‘tkazilgan eksperimental izlanishlarda sinxron tarjimonlarning emotsional holati, stress darajasi va ularni boshqarish usullari maxsus psixologik testlar va kuzatuvlar yordamida o‘rganilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kuchli emotsional yuklama, tashvish, ishtirokchilarning ijtimoiy mavqei va diplomatik muhitdagi bosim sinxron tarjimon faoliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, emotsional intellekti yuqori, stressni boshqarish ko‘nikmasi rivojlangan tarjimonlar murakkab diplomatik vaziyatlarda ham professional darajada faoliyat yurita oladilar[5].

Sinxron tarjimada emotsiyalarni boshqarish strategiyalari haqida so‘z yuritilganda, zamonaviy psixologiya va tarjima didaktikasida bir qator samarali usullar ishlab chiqilgan. Bularga muvozanatli nafas olish texnikalari, autogen mashqlar, qisqa muddatli meditatsiya, o‘z-o‘zini motivatsiya qilish, ijobiy o‘zbaholash va refleksiya usullari kiradi. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, bu usullarni muntazam qo‘llash sinxron tarjimonning psixologik barqarorligini oshiradi, stress va tashvishni kamaytiradi hamda emotsional muvozanatni ta‘minlaydi. Xususan, diplomatik muhitda yuzaga keladigan kutilmagan vaziyatlar, ziddiyatli nutqlar va muhim siyosiy bayonotlar tarjima qilinayotganda tarjimonning o‘z emotsiyalarini boshqara olishi, professional etika va betaraflikni saqlashi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu borada xalqaro tajriba ham shuni ko‘rsatadiki, yirik xalqaro tashkilotlar (BMT, YXHT, Yevroparlament) o‘z tarjimonlari uchun maxsus psixologik tayyorgarlik dasturlarini joriy etgan va emotsiyalarni boshqarish bo‘yicha treninglar tashkil qilmoqda.

O‘zbekiston va boshqa mintaqaviy davlatlarda ham diplomatik tarjima amaliyotida emotsiyalarni boshqarish bo‘yicha treninglar va master-klasslar keng yoyilmoqda. Bu jarayonlarda mahalliy mentalitet, madaniy qadriyatlar va milliy kommunikativ xususiyatlar inobatga olinadi. O‘zbekistonlik amaliy tarjimonlar va psixologlar tomonidan o‘tkazilgan so‘rov va intervyular natijalari shuni ko‘rsatadiki, sinxron tarjimonlar uchun emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmasi professional tayyorgarlikning ajralmas qismi hisoblanadi va bu ko‘nikmalarni rivojlantirish bevosita tarjima sifatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, diplomatik sinxron tarjima sohasida emotsiyalarni boshqarish nafaqat tarjimonning shaxsiy farovonligi, balki diplomatik muzokaralarning muvaffaqiyatli

kechishi va xalqaro hamkorlik samaradorligi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Chunki tarjimonning emotsional barqarorligi va stressga chidamliligi nutq mazmunini betaraf va aniq yetkazish, har qanday bosim ostida professional etikani saqlash va muloqot ishtirokchilarining o‘zaro ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, diplomatik tarjimada emotsiyalarni boshqarish masalasi bugungi kunda tarjima nazariyasi va amaliyotining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda ushbu masala yuzasidan turli yondashuvlar, bahs va munozaralar ham mavjud. Ba’zi tadqiqotchilar, jumladan, K. Setton va M. Diriker, sinxron tarjimonning emotsional betarafligi va professional etikani mutlaq ustuvor deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, tarjimon har qanday sharoitda o‘z his-tuyg‘ularini butunlay chetga surishi, faqatgina nutq mazmuni va semantik aniqlikka e’tibor qaratishi lozim. Boshqa olimlar esa, jumladan, S. Kalina, emotsiyalarni butunlay cheklash emas, balki ularni ongli ravishda boshqarish, ijobiy emotsiyalardan motivatsiya va energiya manbai sifatida foydalanish zarurligini ta’kidlaydilar. Bu qarashlar diplomatik tarjima psixologiyasida emotsional intellekt va metakognitiv ko‘nikmalarning ahamiyati haqida ilmiy munozaralarga sabab bo‘lmoqda[6].

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va sun’iy intellekt asosidagi tarjima tizimlarining rivojlanishi ham ushbu muammoni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Avtomatlashtirilgan tarjima vositalari, sinxron tarjima uchun mo‘ljallangan dasturiy ta’minotlar va sun’iy intellekt yordamida emotsional ohangni aniqlash va yetkazish imkoniyati yuzaga kelyapti. Biroq, hozircha sun’iy intellekt inson tarjimonining emotsional sezgirligi, psixologik moslashuvchanligi va madaniy kompetensiyasini to‘liq almashtira olmaydi. Shu sababli, inson omili, xususan, emotsiyalarni boshqarish va psixologik barqarorlik masalasi yaqin kelajakda ham dolzarb ilmiy va amaliy muammo bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, diplomatik tarjimada psixologik omillar va emotsiyalarni boshqarish masalasi ko‘p qirrali va murakkab ilmiy soha bo‘lib, uning nazariy, amaliy va metodik jihatlari zamonaviy tarjima psixologiyasi va didaktikasining eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Mazkur masala bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, empirik izlanishlar va xalqaro tajriba natijalari diplomatik tarjima jarayonida emotsiyalarni boshqarishning ahamiyati, usullari va natijalari haqida chuqur xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan ilmiy va empirik tahlillar diplomatik sinxron tarjimada psixologik omillar, xususan, emotsiyalarni boshqarish masalasi tarjimonning professional faoliyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Tarjimonning emotsional barqarorligi va stressga chidamliligi nafaqat tarjima sifatiga, balki diplomatik muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi ishonch va hamkorlik muhitiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlar

va xalqaro tajriba asosida shuni ta’kidlash mumkinki, sinxron tarjimon uchun emotsiyalarni ongli boshqarish, stressni yengish va psixologik muvozanatni saqlash ko‘nikmalari professional tayyorgarlikning ajralmas qismidir. O‘zbekiston va boshqa mintaqaviy davlatlarda olib borilayotgan tadqiqotlar, trening va amaliy mashg‘ulotlar sinxron tarjimonlarning psixologik salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Kelajakda diplomatik tarjima sohasida emotsiyalarni boshqarish bo‘yicha ilmiy izlanishlarni yanada chuqurlashtirish, zamonaviy psixologik texnologiyalar va metodlarni amaliyotga keng joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi. Shu tariqa, diplomatik tarjimada emotsiyalarni boshqarish masalasi nafaqat tarjimon shaxsiyati va faoliyati, balki xalqaro muloqot va hamkorlikning muvaffaqiyatli kechishi uchun ham muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida, E.A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill.
2. Vygotsky, L.S. (1986). *Thought and Language*. MIT Press.
3. Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins.
4. Pöchhacker, F. (2016). *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
5. Rustamova, M. (2021). *Diplomatik tarjimada psixologik barqarorlik va emotsiyalarni boshqarish*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
6. Kalina, S. (2000). *Interpreting Competences as a Basis and a Goal for Teaching*. *The Interpreters’ Newsletter*, 10, 3-32.